

EGYMÉTERES LEXIKON

Világirodalmi Lexikon. Akadémiai Kiadó

1. kötet, *A–Cal*, 1970.
1248 oldal, 245 Ft
2. kötet, *Cam–E*, 1972.
1344 oldal, 270 Ft
3. kötet, *F–Groc*, 1975.
768 oldal, 167 Ft
4. kötet, *Grog–Ilv*, 1975.
768 oldal, 167 Ft
5. kötet, *Im–Kamb*, 1977.
896 oldal, 190 Ft
6. kötet, *Kamc–Lane*, 1979.
900 oldal, 188 Ft
7. kötet, *Lanf–Mary*, 1982.
759 oldal, 205 Ft
8. kötet, *Mari–My*, 1982.
779 oldal, 211 Ft
9. kötet, *N–O*, 1984.
851 oldal, 220 Ft
10. kötet, *P–Praga*, 1986.
848 oldal, 218 Ft
11. kötet, *Pragm–Rizz*, 1989.
808 oldal, 324 Ft
12. kötet, *Rjab–Sez*, 1991.
822 oldal, 810 Ft
13. kötet, *Sf–Suzuki*, 1992.
791 oldal, 1250 Ft
14. kötet, *Sváb–Szy*, 1992.
877 oldal, 1250 Ft
15. kötet, *Taa–Tz*, 1993.
1047 oldal, 1815 Ft
16. kötet, *U–Vidz*, 1994.
727 oldal, 1815 Ft
17. kötet, *Vie–Y*, 1994.
739 oldal, 1848 Ft
18. kötet, *Z–Index*, 1995.
725 oldal, 2016 Ft

Megjelent a VILÁGIRODALMI LEXIKON utolsó, 18. kötete: egy vállalkozás befejeződött. Kezdetben hat kötetre tervezték az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségében, Király István főszerkesztése alatt. A harmadik kötettől kezdve már nem tudták, mennyi lesz végül, de tizennyolcra aligha gondolt bárki. A tizenkettedik kötettől – Király István halála után – a sorozatot Szerdahelyi István, az addigi szerkesztő jegyzi főszerkesztőként. Domokos Mátyással, Lakatos Andrással, Réz Pállal, Szörényi Lászlóval és Vekerdő Lászlóval beszélgettünk a VILÁGIRODALMI LEXIKON-ról.

CSÁKI JUDIT: Gondolom, mindegyiküknek van kedvenc lexikona.

RÉZ PÁL: Nekem a RÉVAI. Apám könyvtárában megvolt, és ma is abban nézek meg minden régi dolgot. Annak idején bevágtam a kötetek betűit, és amikor az Eötvös Collegium felvételijén kiderült, hogy nem tudok rendesen franciául, végül azt kérdezte tőlem Benyhe János tanár úr, hogy „mit tud akkor a gólya?” – és én mondtam, hogy ezt. Soroltam: A–ARANY, ARÁNY–BEKE... egészen a VÁR–ZSÚRI-ig. Amikor a végére értem, Benyhe megkérdezte: „És a PALLAS?” Azt nem tudtam, illetve csak egyet, mert az olyan szép: „SIMOR KÓDEX–TEARÓZSA”. Erre Benyhe felmondta a PALLAS-t, és hozzátette, hogy „azért ezt is tudni kell”.

CS. J.: Olyan ez, mint egy vallásháború. Ki a RÉVAI-ra, ki a PALLAS-ra esküszik.

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: Én PALLAS-hívő vagyok. Nagy szerencsém volt, kötetenként nyolcvan forintért vettem meg, mert a két pótkötet hiányzott, majd egy másik antikváriumban ugyanennyiért megvettem a két pótkötetet is. DOMOKOS MÁTYÁS: A VILÁGIRODALMI LEXIKON-ról beszélgettünk, és a RÉVAI-t meg a PALLAS-t dicsérjük – teljes joggal egyébként. De ez azt is jelenti, hogy nagyon finoman kritikát gyakorolunk a VIL felett – pedig erre szerintem nincs különösebb okunk. A zárókötet utószavában azt írja Szerdahelyi István főszerkesztő, hogy ez a lexikon a maga nemében a legnagyobb, legterjedelmesebb vállalkozás a világon. Egymillió mondatot tartalmaz, ezeröttszáz munkatársa van. Ami az én kedvenc lexikonomat illeti: ismerem egy müncheni kiadó különös vállalkozását, a nyolcvanas évek elején elindított kortárs világirodalmi lexikont. Ennek a lexikonnak a kötetei dossziérendszerben készültek, tehát az egyes címszavak bele vannak fűzve, illetve később is belefűzhetőek. Ilyenformán az idők végezetéig bővíthető, de ma még talán csak az ötödik kötetenél tart, tehát a „menetesebsége” meglehetősen lassú.

LAKATOS ANDRÁS: A szaklexikonok közül a két, Benedek Marcell szerkesztette irodalmi lexikon a kedvencem, a háború előtti és az 1963–65-ben megjelent. Mindkettő „belakható”, otthonossá tehető. Ehhez képest a tizennyolc kötetes VILÁGIRODALMI LEXIKON az elérhető teljesség maximumára törekedett mind a személyek felsorolásában, mind pe-

dig – és ez szerintem nagyon fontos – az irodalommal kapcsolatos fogalmak tisztázásában. Viszont ha valahol kárára vált a hosszú készülési idő, az éppen ez utóbbi; sok olyan fogalmat tartalmaz, amelyet ma már nem érdemesitenénk önálló címszóra, és ez kissé megnehezíti az eligazodást. Feltételezem, hogy ezért készült hozzá alapos index, amely segít a tájékozódásban.

VEKERDI LÁSZLÓ: Végül is a lexikon előnye, hogy nem ment bele az irodalomelméleti fogalmak taglalásába, hiszen erről egy külön lexikont lehetne készíteni, amelynek a világirodalomhoz – tisztelet minden irodalomelmélettel foglalkozónak – semmi köze. Az irodalomelmélet túlon túl kortárs jelenség, amely divatok szerint akár évenként változik; hol a szemiotikát, hol a textológiát, hol ezt, hol azt veszik be, hol Kulcsár Szabó Ernő az isten, hol Derrida... Ő például ebben a lexikonban nincs is benne, Umberto Eco benne van. Pedig Derrida sokkal régebbi irodalomelméleti... „jelenség”, ahogy ezt ma mindenre mondják; szóval ő már akkor „jelenség” volt, amikor Umberto Eco még csak elkezdte szagolni a rózsát... A lexikon más világ, és előnye, hogy ilyen konzervatív. Maradi, mondjuk inkább így; a világirodalom történetéről majdnem minden benne marad. Olyanformán, ahogy a régi jó filozófiatörténetekben, amilyent nem ezek a mai modern posztmodernnek, hanem még a régiek tudtak írni, például Schwegler, aki úgy kezdi, hogy a filozófia története a filozófia maga. Hát a világirodalom története a világirodalom maga. Történeti stúdium, tehát az irodalomtörténetesek jutnak benne inkább szóhoz az elméletesekkel szemben.

R. P.: Az irodalomelméleti címszavak között vannak egészen kiválóak is. Például Fónagy Iván írásai példaszerűek, ezek tehát egyáltalán nem tűnnek mulandónak. Ha én magyar könyvkiadó volnék, Fónagy szócikkait külön kötetben kiadnám.

SZ. L.: Amikor elkezdődött a lexikon megjelenése, meglehetősen mostohán kezelték az irodalomelméletet, beleértve a verstant és még egy csomó rokon tudományt. Úgy látszik, a főszerkesztő ambíciója az volt, hogy két lexikont olvasson egybe. Tudok arról a tervről is, hogy az elméleti címszavakból külön lexikont készítenek. Erről jut eszembe,

hogy mit nem találunk meg a lexikonban. Egy bizonyos szerzőgárdát, amelyet egyébként csak a Jöcher-féle tudóslexikonban lehet fellelni.

CS. J.: Kiket?

SZ. L.: Azokat a XVI–XVII–XVIII. századi, főleg latinul író szerzőket, akik a legkülönbözőbb tudományokban vagy akár a szépirodalomban is dolgoztak, de mivel latin nyelvűek, ezért csak esetlegesen gondolnak rájuk egy-egy nemzeti irodalomnak a feldolgozása közben. Mivel ez a lexikon Magyarországon jelent meg, és magyar olvasóknak szól, ez különösen nagy kár, hiszen ezek a figurák nálunk annak idején jelen voltak, saját maguk vagy tanítványaik, utánpótlók, kapcsolataik révén. Csakhogy amikor a mi lexikonunk gyűjtőmunkálatai elkezdődtek, a legtöbb nemzeti irodalomtörténet még nemigen vett tudomást ezekről az írókról. Megemlíteném a lexikon egyik erényét is (és nem azért, hogy „hazabeszéljek”, hiszen én is dolgoztam bele, néhány keleti és latin címszót írtam): nincs még egy lexikon a világon, amely ilyen gazdag orientalisztikai anyagot tartalmazna. Mivel a magyar orientalisztikai iskoláknak nagy hagyománya és kitűnő műhelyei voltak és vannak, ezért ezek a lexikon tudományosan legmegalapozottabb címszavai, címszóbokrai közé tartoznak. Azt hiszem, abban is egyedülálló ez a lexikon – nem is tudom, hogy ez jó vagy rossz, esetleg szükségszerű, de mindenképpen fel kell vetni –, hogy minden más világirodalmi lexikon – egy nagyon új franciát kivéve – együtt tárgyalja az illető nemzet saját irodalmát a többi nemzet irodalmával. Újában a franciák szakítottak ezzel: van egy frankofon lexikonuk, és egy, a miénkhez hasonló világirodalmi. Hagyományosan bizonyos szűréssel – és nem éppen a hazai szerzők javára – be szokták venni a hazai irodalmat is. Ebbe a lexikonba a magyar irodalomból a műfordítások kerültek be, és ezeknek a gyűjtése példaszerű; olyan folyóirat- vagy napilapközlemények is benne vannak, amelyeket az adott szócikk szerzője tárt föl. Ugyanakkor az arányok eltorzulnak: a magyar irodalom jelenléte a világirodalomban, illetve a világirodalom jelenléte a magyar irodalomban – ez nem képezte tárgyát ennek a lexikonnak. CS. J.: A lexikon olvasói, azaz „használói” szempontjából milyenek tartják a művet?

Bizonyos terjedelmi aránytalanságok kitűnnek az idő és a kötetek haladtával...

R. P.: Azzal kell kezdenem, hogy „sorry to say”, de ez egy jó lexikon. És azért „sorry to say”, mert két szerkesztője – Király és Szerdahelyi – nem tartozik a legkedvesebb tudósaim közé, és nem kívántam volna nekik, hogy ilyen jó könyvet csináljanak. Az igaz – de ezt nem lehet a szerkesztők szemére vetni, hiszen mindannyian tudjuk, hogy Magyarországon mi van (vagy mi volt) –, hogy az első kötetek „ideológiai szennyezettsége” nagyobb, mint a későbbieké. Az ideológiai szennyezettséget egyébként nem egyetlen ideológiára értem, hanem többre is, bármelyikre. Azért az első címszavaknál vannak ilyen problémák; franciás lévén főleg a francia szócikkeket néztem, Balzacot, Diderot-t; de érzékelhető a Dosztojevszkij címszóban is. A terjedelmi aránytalanságokról is kérdezett. Magyar tragédia, hogy munka közben változnak a szerkesztés szempontjai, néha politikai okokból, néha történeti okokból, néha másért. Megnéztem, hogy például a Dosztojevszkij címszó a második kötetben tíz és fél hasáb, a Tolsztoj címszó a tizenötödik kötetben huszonkilenc hasáb. Lehet, hogy Tolsztoj nagyobb író, mint Dosztojevszkij, ezen nincs értelme vitatkozni, de az arány mindenképpen képtelenség. Mindkettőt Török Endre írta, és mindkettő kiváló egyébként. Majdnem minden magyar lexikonnál megtörtént, hogy munka közben változtatták a szempontokat; ez történt a Lakatos által említett háromkötetes MAGYAR IRODALMI LEXIKON-nal is. Az első kötet A-tól K-ig megy, tehát a fele benne van, a másik két kötet természetesen jóval részletesebb.

L. A.: Az történt ugyanis, hogy az első kötet megjelenése után közbeekelődtött egy nagy lexikonpör, és megváltoztatták a szerkesztés szempontjait.

R. P.: A terjedelem kérdéséhez tartozik az is, hogy a bibliográfiaiak – mint Szörényi László mondta – valóban nagyon jól használhatók, de néhol azért „spórolhattak” volna. Ha, mondjuk, Jules Laforgue-nál, egy francia költőnél ott van, hogy „magyarul: 4 vers (Illyés Gy., *Jékely Z., Kosztolányi D., A FRANCIA IRODALOM KINCSESHÁZA, 1942*); 3 vers (Kálnoky L., *SZESZÉLYES SZÜRET, 1958*); 6 vers (Jékely Z., Kálnoky L., *Kosztolányi D., FRANCIA KÖLTŐK*

ANTOLÓGIÁJA, 1962)”, akkor ez nem tizenhárom vers, hanem legfeljebb hét, különböző helyeken megismételve.

CS. J.: Ez miért baj? Hiszen több irányból is hozzá lehet férni a versekhez.

R. P.: Helyet foglal el. De nem baj.

D. M.: Visszatérnék az ideológiai szennyezettség kérdéséhez, pontosabban a lexikonérzékenység problémájához. A lexikonszerkesztés ugyanis eminensen ideológiai terület volt az elmúlt évtizedekben. Gondoljunk csak arra, hogy a NAGY SZOVJET ENCIKLOPÉDIA-ban négy-öt évenként cserélték az oldalakat és a címszavakat, hivatalosan méghozzá. Amit mi orwellizmusnak nevezünk, az ott hétköznapi gyakorlat volt. Ilyen szempontból ennek a lexikonnak nagy érdeme az a tárgyilagosság, amely mögött ott lüktet azért az igyekezet, hogy az írőkkel és az irodalommal rokon-szenveve elmondjon valamennyit abból az irodalomtörténeti valóságból, amelyet az ideológia el akar takarni. Ebből a szempontból lakmuspapír a szovjet írók életrajza, jellemzése, bemutatása. Ezek a címszavak nem állnak meg a tényeknél, hanem egymásba mosódik pályakép, életrajz és értékelés. Ha arra gondolunk, hogy mit mondott például Zsdanov Ahmatováról, és mit ír róla 1970-ben ez a lexikon, akkor derül ki, mekkora különbség van ennek a lexikonnak a javára. Ahmatova életét és pályáját Zsdanov minősíthetetlen jelzőkkel illette – „*a budoár és a kápolna között fel-le száguldó kisasszonyka poézise*” –, és ezt ez a lexikon elmondja. A cikkek hangszerelésében egyébként nemcsak a történelem játszott szerepet, hanem az egyes szerzők mentalitása is. Szintén „lakmuspapír” a kommunista mozgalom renegátjainak, az „exeknek” az értékelése. Tessék elolvasni, mit írt Rónai Mihály András 1984-ben Koestlerről: „*1937-ben kiűköztek rajta világnézeti válságának jelei, a moszkvai perek reá is lesújtó hatással voltak, s úgy látta, Sztálin cserbenhagyja a Spanyol Köztársaságot; mindez együttvéve, ellenében a progresszív ügy ama harcosaival, kiknek meggyőződésén a meghasonlás keserősége sem változtatott, egy tragikus Rubicon átlépésére vitte: a kommunista pártból 1938 tavaszán kilépett, s azóta a barrikád túlloldalán forgatja a tollát. [...] Világhírét a SÖTÉTSÉG DÉLBEEN című könyvének köszönheti [...]. Ez a kegyetlenül pszichológizáló mű csakugyan az ábrázolt periódus világirodalmi do-*

kumentuma lehetne, ha íróját nem a GLADIÁTOROK című regénye kiellen végkövetkeztetése vezette volna. Ezzel kockáztatta, hogy hatását, amit a hidegháborús korszak nyugati akusztikája növelt meg, az utókor majd értékeiből vonja le. [...] Íróként, sőt szónokként is »a bolsevizmus győzelme kultúránk bukását jelentené« tételének hirdetője lett [...], a kommunizmus olyan skeptikusával, ill. eretnekeivel írt közös könyvet, mint L. Fischer, A. Gide, I. Silone, St. Spender, R. Wright...” Na, ez a hang talán csak itt hallható, máshol nem.

L. A.: Hadd említsek én is egy ilyen lakmusz-papírt: az 1968 után elhallgattatott cseh írókról szóló szócikkeket. Ezeket szinte kivétel nélkül Zádor András írta, és azt kell mondanom, hogy éppen az objektivitásukkal tűnnek ki, regisztrálják az elhallgattatás tényét, és nagyon ritkán, akkor is igen óvatosan tévednek minősítésekre. Igaz, hogy ha valaki ma megnézi a Kundera szócikket, akkor nem egészen így vélekedik erről az íróról, de a hetvenes évek végén ez a szócikk a lexikon objektivitására vall.

V. L.: Annál szebb példa a Domokos Matyié, mert a nyolcvanas évek közepén, amikor ez a szócikk megjelent, Koestlerrel a *Valóságban* már hosszú interjúk közöltek. Aki tehát ezt a szócikket írta, az „magánszorgalmú kutya” volt. A lexikon szerkesztőinek legfeljebb azt róhatjuk föl, hogy erre nem figyeltek oda, de hát valószínűleg a kerítésen belüli „magánszorgalmú kutyákat” kellett hagyni ugatni. Ilyen a mi történetünk. Nem említettük még, pedig nagyon fontos, hogy ennek a lexikonnak a szócikkei meg vannak szerkesztve. Működött a belső szerkesztőség. És egy lexikon nemcsak a szerzőkből áll, hanem a „kuli” rész is nagyon fontos, és itt ez elsőrendű. Miközben az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztősége eddig átbukdácsolt a különféle reformokon, most van abban a veszélyben, hogy megszűntetik. Pedig itt hatalmas szaktudás, gyakorlat halmozódott föl.

CS. J.: Mi a magyarázata annak, hogy bizonyos szócikkek több részből állnak, amelyek egymást alkalmanként átfedik. Például: a „tragikum” szócikket Kolosi Tamás írta, majd egy karika után újabb szócikk következik, szinte ugyanazokkal a nevekkal, Szerdahelyi István tollából. Ugyanilyen a „történelmi dráma” szócikk, ennek öt része van, hat szerző írta. Miért?

V. L.: Ezen én is sokat töprengtem; a „valóság” címszót néztem meg, ott is rengeteg a karika egymás után, egyik hülyeség, „überolja” a másikat, nem is csoda, ez a címszó így nem való sehová, ez igazában egy remek folyóirat neve volt.

R. P.: Lehet, hogy vannak rossz példák is, de általában van egy elméleti rész, aztán egy történeti rész, egy másik szerzőtől, tehát sokszor indokolt ez a karikázós szerkezet. Maga az előbb azt is kérdezte, hogy ki és mire használ egy ilyen lexikont. Szerintem ezt nagyon sokféle ember használhatja: a tudós, aki valamit ellenőrizni akar, de a művelt olvasó is, aki, ha elolvass egy regényt, utána szeretne nézni a szerzőnek.

CS. J.: Maga gyakran használja?

R. P.: Én gyakran, és jóformán mindig meg is találok benne, amit keresek. És tévedésre sem bukkantam eddig.

D. M.: Én mint amatőr olvasó használom a VIL-t, nem tudományos igénnyel nyúlok hozzá, és fontosnak tartom benne a nagyon gazdag magyar műfordítás-irodalom jelenlétét. Hozzátenném még, hogy a kötetek hátsó borítóján szerepel ugyan a világirodalom goethei definíciója, de maga a lexikon nem erre a definícióra épül, hanem a földgömb teljességére. Az index közli, hogy kik szerepelnek a lexikonban, és igazán elképesztő a lista. Ha hiszitek, ha nem, csak tibeti író t huszonötöt tárgyal. Még kameruni íróból is van benne tizenhét. Azt persze aligha tudjuk megítélni, hogy ki az, aki hiányzik, és ki az, akinek viszont nem kellene benne lennie, de hát ez századrangú kérdés. Én elhiszem, hogy ehhez foghatóan gazdag anyaggal világirodalmi lexikon még nem készült, nemcsak itthon, hanem másutt sem. És nagy érenye, hogy befejeződött. Igaz, az ábécé elején lévőek közül máris sokan hiányoznak, vagy akik benne vannak s még élnek, sok újat írtak, ilyen értelemben tehát veszít aktualitásából, de ezt nem tartom hibájának.

CS. J.: Paradox, hogy míg általában az ábécé elején lévőek szoktak jól járni – nekik még jut terjedelem, illetve ők biztosan megjelennek –, a VIL esetében ez fordítva van: a hátul lévőek jártak jól. Sokan például az S betűtől vannak benne, hiszen akkor már léteztek. Domokos Mátyás utalt rá, hogy nem tudjuk megítélni, hogy bizonyos népek alkotói közül

ki nincsen benne, illetve kinek nem kellene szerepelnie. Bizonyára mindannyian ismerik azt az anekdotát, amelyről én csak most értesültem: állítólag a Mohammad Balfas nevű indonéz író, költő, kritikus az egyik itt ülő úr találmánya.

R. P.: Már mint hogy nem létezik?

SZ. L.: Nem az én bűnöm, én a koronatanú vagyok. Nem én írtam, de feltűnt nekem. Gyanús volt, ezért megkérdeztem Szerdahelyit, aki elmondta, hogy tényleg nem létezett, viszont minden lexikonnak ösziidők óta babonája, hogy nem létező személyről vagy fogalomról címszó van benne. Nem is azért, hogy az olvasó éberségét próbára tegye, hanem afféle „épitő áldozatként”. Ekkor megkérdeztem Kósa Lászlót, a néprajzi lexikon főszerkesztőjét, aki elmondta, hogy abban is van ilyesmi, egy prikulics-alfaj Erdélyből, egy női Prikulics...

CS. J.: A PALLAS-ban vajon ki vagy mi az?

SZ. L.: Még nem jöttem rá.

CS. J.: Rákérdezek: ki írta Balfast?

SZ. L.: Ernye Gyula.

CS. J.: Vekerdi László tud még ilyesmiről?

V. L.: A művészettörténeti lexikonban szerepel egy Link nevű festő, akiről később kiderült, hogy létezik, de amikor belevették, állítólag még nem tudták.

CS. J.: Van-e szabály, konvenció, ami előírja, hogyan kell kinéznie egy lexikonszócikknek?

L. A.: Nem tudom, van-e erre előírás. Szerzők esetében többnyire életrajzzal kezdődik, a pályával folytatódik, bibliográfiával zárul. Ez a leggyakoribb felépítés, a VIL is követi ezt a sémát. Bár a nagyobb terjedelmű szócikkek eltérnek ettől a szabványtól, vannak köztük esszészerűek – az Illés Endre jegyezte Stendhal vagy a Gyergyai jegyezte Proust –, amelyekben az életrajz és a pályakép összefonódik. Ez persze nehezíti a használatát, ezért szerintem ez a lexikon inkább tanulmányozásra alkalmas, mint gyors tájékoztatásra. Hirtelen megtalálni benne valamit – mondjuk, a húszoldalas Tolsztoj-szócikkben – nagyon nehéz, viszont felöleli mindazt, amit a szócikk írásakor érdemes volt tudni. Az már külön kérdés, hogy ha az ember műveket keres, akkor nehezebb a dolga: a főszöveget, a bibliográfiát külön kell végigböngészni. Nem beszélünk a bibliográfiának azon jellemző-

jéről, hogy igyekszik megadni az összegyűjtött művek kiadását eredeti nyelven. Könyvtáros-tapasztalataim alapján tudom, hogy ebből lehet gyorsan megtudni, hogy mondjuk Schillertől, Lessingtől melyik a kurrens kiadás. Igaz, ez a helyes gyakorlat nem mindig következetes: a német irodalom klasszikusainál maradván, például a Goethe-bibliográfiában eléggé szerencsétlen, hogy csak egy múlt század eleji kiadás tűntet föl. Lehet, hogy az a legújabb, de azért vannak frissebb gyűjteményes kiadások is.

CS. J.: Lehet, hogy teljesen „barbár” a kérdés: egy világirodalmi lexikonnál miért nem elképzelhető, hogy egy nemzet legjobb lexikonjából bizonyos címszavakat egyszerűen lefordítsanak? Miért kell megírtni egy Shakespeare-szócikket, ahelyett, hogy valamelyik kiváló angol lexikonból lefordítanánk, és kiegészítenénk a magyar vonatkozásokkal, bibliográfiával?

L. A.: Erre tudok válaszolni, megvédve a VIL gyakorlatát. A szócikkek jelentős része ugyanis a magyarországi fogadtatásról szól, ha tetszik, a magyarországi Shakespeare-kultusszal is foglalkozik, méghozzá nem külön, hanem a szócikkbe beledolgozva.

R. P.: Valamint: a magyar Shakespeare azért más, mint az angol Shakespeare. Aki a magyar szócikket írja, nyilván használja az angol lexikonokat, hiszen a lexikon közkinccs, abból lehet idézni, át lehet venni, mégpedig a forrás megjelölése nélkül. Visszatérnék még arra, amit Lakatos András mondott a szerkezetéről: igen, általában ez a szócikkek szerkezete. Amikor azonban egy-egy műhöz szorosan hozzátartozik az az életrajzi szituáció, amelyben születik – fogság, száműzetés például –, akkor együtt kell beszélni a kettőről, illetve az életrajzba kell beleszólni a művet. Még a szerkezetet is befolyásolhatja az ideológia és a politika: a bátyám, Réz Ádám az ÚJ MAGYAR LEXIKON szerkesztőségében dolgozott egy ideig – ez a legrosszabb magyar lexikon. A Bach címszót ő ellenőrizte, és amikor leadta, behívatta a főszerkesztőt, Berei Andor, és azt mondta, hogy a címszó rossz, és elé tette, mondja meg, mi a baja. Ő elolvasta, egyszer-kétszer, nem látott semmit, mondta, rendben van. Aztán Berei rámutatott, hogy a művek felsorolása a MÁTÉ-PAS-

sító-val és a JÁNOS-PASSIÓ-val kezdődött, és megkérdezte, hogy miért ezekkel az egyházi művekkel, hiszen ez így klerikális propaganda. Ádám erre azt mondta, hogy nem az egyházi művekkel, hanem a vokális művekkel kezdődik, mert a zenei lexikonoknak ez a gyakorlatuk. De nem, ezeket a műveket hátrébb kell tenni. Így tud agyrémmé fajulni az ideológia. Itt erről szó sincs.

CS. J.: Nem kellene-e a VIL-nek bizonyos fontosabb műveket cím szerint is nyilvántartania? Pontosabban: ha a HAMLET-et keresem, eljutok-e Shakespeare-hez?

R. P.: Ez fontos kérdés, lehetne így is. Mondjuk, a HAMLET-ről mindenki tudja, hogy Shakespeare írta, de A BÁZELI HARANGOK-ról nem tudja mindenki, hogy Aragon. De ha minden jelentős vagy közepesen jelentős mű benne volna, háromszor ilyen vastag könyvsorozatot kellene kiadni. Az is joggal merülhetne föl, hogy a hősök benne legyenek. Sancho Panza, Cipolla... Vannak ilyen lexikonok, amelyekben hősöket, témákat is meg lehet keresni. Ebben viszont benne vannak a folyóiratok, amelyek más lexikonokban nincsenek benne, és ez is fontos.

L. A.: A díjak is benne vannak, különböző nemzeti irodalmak díjai.

R. P.: Én imádkozok szótárt olvasni. Etimológiai szótárt például. Ez a lexikon is olyan, hogy ha keresek benne valamit, sokáig lapozgatom a környékét, olvasgatok belőle. Ez is jó.

D. M.: Van benne egy eszmetörténeti vagy stílustörténeti hivatkozásrendszer is. Például a szürrealizmust megnézve az irányzat jelentős definíciói a szerzők megjelölésével együtt szerepelnek, és ez igen gondolatébresztő tud lenni.

CS. J.: Az egzisztencializmus nincsen benne. Nyilván mert az ábécé elején van.

V. L.: Akkor gyilkolták meg Hernádi Gyulát mint az egzisztencializmus pápáját, úgyhogy akkor még nem is kellett magánszorgalmúnak lenni... Visszaulalnék arra, amit maga mondott: nagyon veszélyes lenne, ha lefordítanának bizonyos címszavakat. A magyar ugyanis több, mint az eredeti. És ebből is fakad a lexikon sokfélesége, változatossága: van ilyen szócikk is, olyan is. Ma, amikor annyit beszélnek a másságról, ez igazán jó. Helyhez és időhöz kötöttségében jó ez, akár a PALLAS, ami annak a kornak a történelmét,

hangulatát őrzi, megtudjuk belőle, akkor mit hogyan gondoltak. Hát ez az aurája ennek a lexikonnak is megvan, és ez is egy tisztességes aura.

L. A.: Annyi jót mondtak már erről a lexikonról, hogy szeretnék valami kritikai elemet hozzátenni. A fogalmi címszavak, irodalomtörténeti, irodalomelméleti címszavak már korántsem annyira könnyen áttekinthetők, és nemcsak azért, mert inkább címszócikkek, karikákkal elválasztva, hanem mert az objektivitásra való törekvés korlátait érezhetni belőlük. Amióta a lexikon kötetei szaporodnak, egyre feltűnőbbben azt látom, hogy fontos esszék és tanulmányok nem a lexikon fogalomdefinícióira támaszkodnak, amikor meghatározzák témájukat vagy megközelítései módjait, hanem inkább külföldi kézikönyvekre vagy az értelmező szótárra. Pedig a fogalmi címszók itt is definíciókkal kezdődnek, csak az a furcsaság, hogy a kifejtés során, ami sokszor tanulmánymeretű – például a cselekmény vagy a közzjáték vagy a regény esetében –, azt tudom meg, hogy miért ropant korlátozott érvényű az a definíció, amit az elején megadtak. Hiszen voltaképpen egy fogalomtörténetet olvasunk, az összes árnyalatot, a fogalomról zajló viták felsorolását. Ebből a szempontból még az is szerencsés, hogy a marxista irodalomtudomány álláspontját mint a viták egyik álláspontját közli. Végül kialakul ugyan valami összkép, de ez inkább egy enciklopédia-címszóra hasonlít, mint egy gyors tájékozódásra alkalmas lexikonéra. Ezt látom az objektivitásra való törekvés korlátjának. Tudok optimális változatot mondani erre: az ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA Macro-paedia és Micro-paedia változatát; aki gyorsan tájékozódni akar, annak elég a Micro-paedia. El tudom képzelni, hogy a VIL-nek is születik egy Micro-paedia változata.

D. M.: Az irodalomelméleti alapfogalmak közlése során szükséges különbséget tenni alapfogalmak és részletkérdések ismertetése között. Egészen más szócikket írni arról, hogy mi a regény – ez esetben az a legjobb, ha a szerző összegyűjti a különböző korokban érvényes álláspontokat; és más arról írni, hogy mi a hexameter, aminek képlete van. Azt meg lehet mondani, mi az a felvonás, de azt, hogy mi a dráma?

CS. J.: Azt hiszem, egy ideje a definícióról és

a minősítésről, értékszemléletről beszélünk. Lehet, hogy túlzott egyszerűsítés, de úgy tezem föl a kérdést: meg kell-e tudnom a VIL-ból, hogy Aragon jó író-e?

R. P.: Nem. Ugyanis nem is lehet tudni. Valamennyire jelezve van persze, azzal, hogy szerepel, hogy milyen hosszan írnak róla, a recepciója, a hatása... Annak nincs sok értelme, hogy „Victor Hugo gyönyörű versei”. Annak van értelme, hogy „Victor Hugo a romantika egyik fő alakja volt Franciaországban”. Ez ugyanis ténykérdés. De minősíteni nem kell. Az egyébként hibája is a lexikonnak, hogy néha emfatikus jelzőket használ.

CS. J.: Akkor mi a kritériuma annak, hogy valakinek helye van a lexikonban?

R. P.: Ez nagyon nehéz kérdés... Olyan íróknak, akik voltak, vannak, fennmaradni látszanak, a maguk korában nagy visszhangjuk volt vagy később lett, szóval jelen vannak a kultúrában. Ezt a nagyon rossz és hevenyészett definíciót tudom mondani.

V. L.: Én tágabbra vonnám a kört: akiről a szakemberek köre tud.

CS. J.: Az se számít, hogy hozzáférhető-e magyarul?

V. L.: Nem. Akit ez a remek szerkesztőgárda kiválaszt.

CS. J.: De hiszen az ő választásaikban bizonyosan szerepet játszott valamiféle értékszemlélet, minőségi megfontolás is. Amikor megállapítják, hogy ki szerepel és ki nem, akkor mégiscsak húznak egy vonalat.

V. L.: Nincs vonal. Ez egy sztochasztikus halmaz. Épp az a jó, hogy nem előírt elvek alapján szedték össze, hanem engedték beleszerkeszteni a véletlent. Élet csak ott van, ahol a véletlen is szerkeszt. Ez a lexikon így jött létre, így lett a maga esetlegességében valószerű, és ez a világirodalom: amit a szakemberek válogatott, ám esendő köre egy adott időben, egy adott országban annak tart.

CS. J.: Gondolom, minden lexikonnál természetes jelenség, hogy egy idő után avulni kezd. Ha nem tesz szert közben arra a bizonyos patinára és aurára, amelyről már beszélünk, hanem egyszerűen „csak avul”, mikor lesz szükség egy újabb világirodalmi lexikonra?

R. P.: Holnap. És ez nem a lexikon ellen szól. Hiszen az A betűs írók szócikkei máris elavultak. El lehet kezdeni átdolgozni vagy kiadni egy újat. De az is igaz, hogy húsz év múlva,

tán kétszáz év múlva is sok mindent lehet majd használni ebből a lexikonból. És ott van az a plusz, amiről Vekérdi László beszélt, hogy egy lexikont úgy is olvasunk, hogy *akkor* hogyan láttak valakit – és ennyiben soha nem avul el, egyre izgalmasabb lesz. Ha kinyitom a RÉVAI LEXIKON-t, és megtalálom benne *Kolozsvárt*, mert a K betű 1913-ban vagy '14-ben jelent meg, akkor látom, hogy még a Trianon előtti Magyarország részeként tárgyalja a várost; tehát a címszónak történeti jellege is van. Írók esetében ilyesmi nincsen, de más típusú változások náluk is vannak; ötven év múlva mosolyoghatunk azon, hogy bizonyos szerzőket milyen nagyra tartottak valamikor, illetve fordítva: nem vették észre, hogy valaki nagyobb jelentőségű. Ez az élet és ez a kultúra.

D. M.: Idéztem a Koestler-szócikket. Ezt ma nemcsak hogy elavultnak érezzük, hanem ide nem valónak. De: idővel ez a szöveg „komposztálódik”. És néhány évtized múlva nagyon tanulságos lesz, nem elsősorban Koestlerre, hanem a korra nézvést. Mondok egy abszurd példát, nem ebből a lexikonból egyébként. Valaki mutatott nekem egy angol földrajzi lexikont, amelyben Észak-Borneóról a következőket lehetett olvasni: éghajlati viszonyai rendkívül kedvezőtlenek az emberekre, olyannyira, hogy a bennszülöttek sem bírják, csak az angolok. Mindegy, hogy a szerző ezt humorból írta vagy idiotizmusból – ez érdekes.

L. A.: Azt hiszem, a VIL avulására ugyanaz érvényes, mint az irodalmi lexikonokra általában: a huszadik századi tágabb értelemben vett kortárs irodalom tekintetében avulni fog, sok mindenki hiányzik belőle, egyszerűen azért, mert huszonöt éven át jelent meg; sokakon csodálkozunk, hogy benne vannak. Maradandók a régebbi korok szerzőiről szóló portrék; nem hiszem például, hogy Stendhalról másképpen fognak gondolkodni száz év múlva.

V. L.: Elég baj az.

Csáki Judit

(A Magyar Rádióban elhangzott beszélgetés rövidített, szerkesztett változata.)